

Joanna KUĆ

Uniwersytet w Białymstoku

joanna.kuc@uwb.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3978-9320>

TEKSTY LINGWOKULTUROWE W NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO

Język ojczysty poznajemy od wczesnych lat i stopniowo nabywamy sprawności z nim związane, takie jak: mówienie, rozumienie, czytanie, pisanie. Chętnie też powracamy do okresu, w którym inspirowano nas do uczenia się go w różnorodny sposób, np. poprzez opowiadanie i czytanie bajek, opowieści, legend. Takie teksty zapamiętujemy na długo, nie tylko dlatego, że przypominają nam szczęśliwe chwile z dzieciństwa i mamy do nich szczególny sentyment, ale także z tego względu, że wychowaliśmy się na motywach kulturowych współtworzących naszą cywilizację. Poza niekwestionowanym wkładem w sferę poznawczo-kulturową przydatność tekstów lingwokulturowych dla oceny kontekstów glottodydaktycznych nie powinna być poddawana w wątpliwość. To utwory, które budują nierozwalne więzi pokoleniowe, są wszystkim dobrze znane i opowiadane dzieciom. Używamy przy tym kodu prostego, zrozumiałego, a słuchacze doskonalą swoje umiejętności i kompetencje lingwistyczne oraz komunikacyjne w nabywaniu języka. Wykorzystanie tekstów kulturowych wydaje się zatem naturalne w nauczaniu języka obcego. Są one z reguły uniwersalne – znajdują się w nich motywy, postaci, wydarzenia znane z historii wielu narodów. Według Junga takie opowieści są spuścizną nie jednego narodu, lecz całej ludzkości, ich obecność potwierdza wiele kultur światowych (1997). Mechanizmy językowo-kulturowe wynikające ze stereotypowych przekonań dotyczących archetypów, uświęconych

tradycją i przekazywanych z pokolenia na pokolenie, wiążą się ze sferą religii, obyczajów, kulturą i językiem.

Zaimplikowanie tekstów legend, baśni czy opowieści do przestrzeni glottodydaktycznej nie jest pomysłem nowym, na ich przydatność w nauczaniu języka polskiego jako obcego zwracano już uwagę (m.in. Sabela 2005; Szamryk 2017). Badacze podkreślają ważny fakt, który ujawnia się w takim nauczaniu: uczymy języka dorosłych, ale uczymy ich trochę tak, jakby byli dziećmi (Sabela 2005: 294). Istotne atrybuty takich przekazów odsyłają nas do naszej osobowości i tożsamości kulturowej, bo baśnie i legendy tkwią w nas głęboko i współtworzą przestrzeń, która stanowi międzykulturowy i międzypokoleniowy pomost, łączący przeszłość z teraźniejszością. Są też kolebką językowo-kulturowych interakcji z rodziną, osobami tej samej narodowości, ale także osobami z kręgu innych kultur i języków. Teksty te uświadamiają, jak mocno wrastamy w krąg kultury danego społeczeństwa i przejmujemy tradycyjne wzory zachowań. Udowadniają tym samym, że cykl przekazu językowo-kulturowego jest trwały. Przekaz kulturowy odbywa się poprzez wprowadzanie młodych pokoleń w tradycję i elementarne wartości kultury narodowej i europejskiej czy światowej. Najważniejszy mechanizm transmisji kulturowej polega na przekazywaniu istoty wzorów osobowych, wartości, tożsamości. W tym duchu tworzą się systemy z całym szeregiem więzi międzypokoleniowych, włączając w to moderowanie poprzez podłoże aksjologiczne. Legendy, baśnie i opowieści tworzą więc nierozzerwalną (atmo)sferę więzi międzypokoleniowych i kulturowo-językowych.

O takim przekazie pragnę napisać w tym artykule, bazując na projekcie Promocja Języka Polskiego Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej, edycja 2020/21, *Legends Starego Kontynentu. Teksty i ćwiczenia dla obcokrajowców*¹, realizowanym na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Istotna różnica, która pojawia się w wykorzystaniu tekstów do ww. projektu, polega na pozyskaniu ich od obcokrajowców studiujących w Polsce lub przebywających na Letnich Szkołach Języka i Kultury Polskiej. Tym samym istotnym kontekstem ich użycia jest zamiana modelu międzypokoleniowego wertykalnego na model międzynarodowy, horyzontalny, a więc włączenie legend do nauczania języka polskiego jako obcego na poziomie znajomości B1, B2. Taka narracja została za-

¹ Projekt Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej i Uniwersytetu w Białymstoku PJP/PJP2020/00006.

proponowana po raz pierwszy, z powodzeniem, a jej efektem jest książka *Legendy Starego Kontynentu. Teksty i ćwiczenia dla obcokrajowców* oraz cykl warsztatów językowo-kulturowych, zrealizowanych w Czechach – we współpracy z Uniwersytetem w Ostrawie oraz na Litwie – z Uniwersytetem Witolda Wielkiego w Wilnie.

Teksty legend pozyskane od obcokrajowców tworzą inspirując układy odniesienia do innych grup – międzynarodowych, które warto wykorzystać do poznania kultury innych narodów i współdziałania w zakresie realizacji zadań wynikających z nauczania języków obcych. Ze względu na konieczność włączenia grupy w kontekst szerszego oglądu języka L2 i społeczności, która się tym językiem posługuje w moim projekcie, który zrealizowałam w ramach programu NAWA, wykorzystałam takie teksty – pozyskałam je od uczestników letnich szkół języka i kultury polskiej. Były to wyłącznie legendy europejskie, oparte na wspólnym dziedzictwie kulturowym, które okazały się w sytuacji *lockdownu* nie tylko transgranicznymi tekstami, ale też doskonałą lekturą w przypadku braku możliwości przekraczania granic. Innowacyjność działań projektowych polegała na działaniach międzykulturowych, w ramach których obcokrajowcy poznawali teksty kultury i uczyli się nie tylko mówić o kulturze języka nauczanego, ale i własnej. Osoby uczące się języka są zawsze bardzo ciekawe swoich kultur, chętnie opowiadają różne legendy, opowieści znane w ich krajach, co spotyka się z zainteresowaniem różnojęzycznych odbiorców. Celów projektu było kilka: ukazanie legend jako źródła wiedzy o kulturze społeczeństw – o ich historii, symbolach narodowych, zabytkach, o bohaterach, wartościach, o życiu i obyczajach, wzbogacanie słownictwa i kolokacji wyrazowych, szukanie podobnych motywów w legendach z innych krajów, opowiadanie i „myślenie tekstem”, do tego cały szereg zadań gramatycznych do tekstów na różnych poziomach znajomości języka, ćwiczenie interakcji językowych między uczestnikami zajęć (różnorodność ćwiczeń z wykorzystaniem inspiracji kulturowych w interakcjach indywidualnych i grupowych).

Równie różnorodne okazały się metody pracy z uczestnikami projektu: ćwiczenia artykulacyjne, emisyjne, dykcyjne, ortofoniczne, spotkania z „żywym tekstem” – nauka „myślenia tekstem” poprzez interpretację głosową (logiczne mówienie, właściwe frazowanie z wykorzystaniem środków ekspresji wyrazowej). Zastosowano tu znany model nauczania, tj. kompozycję lekcji według ustalonego schematu: legenda oraz stosowne zadania gramatyczne i leksykalne do tekstu, takie jak:

1. Sprawdzenie rozumienia tekstu (prawda/fałsz, odpowiedzi na pytania do tekstu, układanie fragmentów tekstu w logicznej kolejności);
2. Ćwiczenia z zakresu semantyki: dobór synonimów i antonimów, wyrazów bliskoznacznych itp., polisemicznych, zamiana form gramatycznych (tworzenie przymiotników, rzeczowników, imiesłowów, form bezosobowych itp.);
3. Wybór i zastosowanie odpowiedniej formy gramatycznej, parafrazowanie, uzupełnianie zdań przyimkami, odmiana wyrazów osobliwych, definicje trudnych wyrazów i fraz, zadania z kultury języka polskiego – wybór odpowiedniej formy gramatycznej wyrazu, rozsypanki wyrazowe;
4. Kolokacje wyrazowe: związki stałe, łączliwe, idiomy;
5. Repartycje liczebników z określonymi typami rzeczowników (liczebniki zbiorowe, główne i porządkowe, liczebniki nieokreślone różnych rodzajów);
6. Czasownik – ćwiczenia: bezokolicznik o wielu postaciach, czasowniki o odmianie nietypowej i trudnej, kłopotliwe rozkazniki, czasowniki, które są zarazem dokonane i niedokonane; ćwiczenia ze składni języka polskiego: składnia zgody – podmiot zbiorowy, szeregowy itp. – łączliwość z czasownikiem *mos.* i *nmos.*, wybór zgody formalnej i realnej oraz zastosowanie jej w wypowiedzeniach;
7. Składnia rządu: dopełniacz vs. biernik, konstrukcje składniowe z imiesłowami; imiesłowowe równoważniki zdań – ćwiczenia zamiany na zdania i odwrotnie, skróty składniowe;
8. Transformacje zdań;
9. Ćwiczenia fleksyjne: odmiana polskich nazwisk i nazw geograficznych, tworzenie nazw mieszkańców i mieszkańek (państw, krain, prowincji, miast, wsi), tworzenie przymiotników od nazw geograficznych, przyimki – w znaczeniu przestrzennym i geograficznym; łączliwość przyimków z rzeczownikami;
10. Poprawność leksykalno-stylistyczna – konstrukcje redundantne; wyrazy często mylone i wyrazy modne oraz inne typy ćwiczeń.

Zajęcia w postaci seminariów i warsztatów zostały sprofilowane pod kątem treści językowych i kulturowych – były to oryginalne „seminaria kultur”, na których uczniowie, studenci, nauczyciele języka polskiego poznawali język (idiomy, frazeologizmy) oraz mentalność, obyczaje, symbole narodowe i wierzenia różnych narodowości z wielu krajów europejskich.

Studenci doskonalili wiele umiejętności w zakresie słuchania, pisania, tj. języka oraz stylu, mówienia i rozumienia, np. zdolność rozumienia kontekstowego, wzbogacili wyobraźnię, poznali obraz świata zawarty w języku wielu narodowości i kultur, wyrażali swoje myśli za pomocą metafor, symboli, alegorii.

Legendy stały się źródłem informacji o wielu krajach, które wyzwoliły aktywność słowną, dostarczały materiału leksykalnego, utrwaliły zastosowanie wielu nowych słów i struktur językowych, uczyły „myślenia po polsku” w kontekście przekazu wielokulturowego. Udowodniły tym samym, że warto zbierać takie teksty w formie prymarnej/sekundarnej – zapisanej i stworzyć książkę, współtworzoną przez kursantów, złożoną z uniwersalnych opowieści: o powstaniu państw, wielkich historycznych bitwach, znanych miastach, zamkach, symbolach kulturowych, bohaterach, rzekach, miłości, wierzeniach, zwierzętach, pieniądzach. Z pewnością różnorodność zadań z wykorzystaniem inspiracji kulturowych w ćwiczeniach indywidualnych i grupowych wzbogaciła wiedzę uczestników o mniej znanych krajach, a uzupełnienie ich wskazówkami metodycznymi dla lektorów oraz ćwiczeniami gramatyczno-leksykalnymi z różnych zakresów wiedzy o języku polskim i o różnym stopniu trudności była dobrą zachętą do studiowania języka polskiego na coraz wyższym poziomie.

Oprócz potencjału kognitywnego w postaci poznania państw, regionów Europy, także Polski, ubiorów, języka, piosenek, atrakcji turystycznych, miejsc historycznych, znanych bohaterów, dawnych wierzeń itp. to też imponujący przekaz potencjału kulturowego i językowego zawartego w legendach. To transgraniczna podróż po kulturach, wartościach moralnych, obyczajach, wierzeniach, zabytkach, folklorze, symbolach narodowych, przekazanych odbiorcom w języku nauczonym. Włączenie legend do cyklu nauczania języka polskiego jako obcego dało oddziaływanie interkulturowe w postaci promocji języka polskiego za granicą i w Polsce, mające na celu poszerzenie wpływów języka polskiego w różnej postaci:

- materiałów do nauczania języka polskiego jako obcego w formie tekstów kultury – legend oraz seminariów językowo-kulturowych podnoszących kompetencje językowe, komunikacyjne i kulturowe uczniów i studentów, i w różnych grupach uczących się języka polskiego: dłużej (studenci przebywający w Polsce lub studenci roku przygotowawczego) lub krócej, np. w trakcie letnich kursów języka polskiego i kultury polskiej;

- podniesienia znajomości języka polskiego w zakresie gramatyki i słownictwa z odniesieniem do dziedzictwa kulturowego innych narodów (materiały ponadczasowe, uniwersalne, oparte na wielowiekowej tradycji kulturowej, przeznaczone dla rozległej grupy odbiorców bez ograniczeń wiekowych, tj. studentów, dzieci, uczniów, nauczycieli języka polskiego, Polonii oraz innych osób zainteresowanych nauką języka polskiego).

Poza omawianymi korzyściami legendy czynią pracę lektora bardziej atrakcyjną i stanowią interesującą ilustrację do omawianych zagadnień geograficznych, historycznych, kulturowych, obyczajowych. Na tle takich interesujących działań, jakimi są możliwości poznania innych narodowości i kultur, nie możemy zapominać o gramatyce oraz odwołaniach do innych tekstów kultury, które zawierają podobne motywy i zagadnienia językowo-kulturowe (szukanie motywów w słownikach, encyklopediach kultury itp., opis bohaterów: Janosika, Karkonosza, Niemena, Loszy, Radziwiłłów, zapoznanie z różnymi wersjami legend i ich konfrontacja z faktami historycznymi, analiza różnic i podobieństw między kulturami). Legendy to teksty ponadczasowe, które uczą pokojowego obchodzenia się z wieloma kulturami, narodami, ludźmi.

O KSIĄŻCE *LEGENDY STAREGO KONTYNETU...*

Publikacja jest zbiorem legend pochodzących z krajów europejskich, na których wychowały się całe pokolenia użytkowników różnych języków. Opowieści zostały zebrane od obcokrajowców uczących się języka polskiego w Polsce i za granicą² oraz zapisane na poziomie znajomości języka polskiego B1/B2 według Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego. Swoiste *novum* stanowi wykorzystanie tekstów kultury, jakimi są z pewnością legendy, do nauczania języka polskiego jako obcego. Istotne jest nie tylko ich poznanie i promowanie wiedzy o różnorodności europejskich kultur, także państw i regionów, które są reprezentowane w publikacji, ale także mówienie o nich w języku kraju nauczanego.

Na publikację składają się 43 legendy z takich państw jak: Polska, Litwa, Białoruś, Ukraina, Rosja, Czechy, Kazachstan, Słowacja, Serbia,

² Pod każdą legendą podano imię/imiona osób, które są autorami tekstu.

Czarnogóra, Estonia, Francja, Niemcy, Rumunia, Gruzja, podzielone według motywów kulturowych na:

1. Legendy o miastach i państwach (8),
2. Legendy o zamkach, klasztorach i kościołach (6),
3. Legendy o miłości (7),
4. Legendy o jeziorach, rzekach i górach (8),
5. Legendy o postaciach nadprzyrodzonych i fantastycznych (10),
6. Legendy o zwierzętach (3),
7. Legendy o pieniądzach (1).

Do każdej legendy zaproponowano po 6 ćwiczeń gramatyczno-leksykalnych (łącznie 258 ćwiczeń) z zastosowaniem modelu sprzężonego nauczania gramatyki i leksyki. Techniki nauczania słownictwa i gramatyki w ujęciu zintegrowanym, jak pokazują moje wieloletnie doświadczenia w pracy z obcokrajowcami, pozwalają na szybsze i efektywniejsze opanowanie słownictwa przy równie operatywnym opanowaniu gramatyki języka polskiego. Przy zachowaniu dbałości o różnorodność i atrakcyjność ćwiczeń gramatycznych, wypełnionych interesującym materiałem słownikowym, uczący się języka pozbywają się wrażenia, że jedynie mechanicznie odtwarzają wyuczone struktury gramatyczne czy konstrukcje składniowe. Ćwiczy się je w aspekcie funkcjonalnym na „żywym tekście” legendy z wykorzystaniem leksyki z różnych kręgów tematycznych, nie zawsze związanych z omawianą problematyką, ale na przykład z konstrukcjami gramatycznymi zawartymi w tekście, które warto udoskonalić w różnych podsystemach języka.

Monografia tworzy spójną tematycznie całość poprzez wykorzystanie motywów legend obecnych w wielu kulturach i społeczeństwach oraz sięgnięcie po rozwiązania kompozycyjne, tworzące zamknięty układ (legenda + ćwiczenia do tekstu). Od inwencji lektora zależy wykorzystanie materiału zawartego w publikacji oraz formy pracy (indywidualna, grupowa, zespołowa) czy techniki pracy, takiej jak:

- odpowiadanie na pytania nie tylko do tekstu,
- zadania wielokrotnego wyboru,
- porządkowanie wydarzeń,
- układanie zdań,
- dobieranie wyrazów w pary (kolokacje),
- transformacje słowotwórcze,
- transformacje składniowe i inne.

Wpisują się one w różnorodne sprawności, jakie powinni ćwiczyć studenci i uczniowie uczący się języka polskiego: czytanie, rozumienie, mówienie, słuchanie i zapisywanie / pisanie ze słuchu. Zadania zostały tak ułożone, żeby nie były monotonne i obejmowały zagadnienia z rozmaitych zakresów wiedzy o języku, z wyjątkiem fonetyki, o różnych możliwościach dydaktycznych. Są tu testy wyboru, dopasowania, transformacji danej wypowiedzi czy struktur gramatycznych, kładące nacisk na wiadomości szczegółowe i umiejętność analizy językowej z zastosowaniem różnorodności, jakie daje gramatyka języka polskiego w komunikacji: od tradycyjnych zadań gramatycznych, przez różnorodne ćwiczenia leksykalne aż do gier i zabaw językowych. Czytelnik odnajdzie tu ćwiczenia kształcące sprawność rozumienia tekstu jako globalnej struktury oraz rozumienia poszczególnych słów i ich połączeń, zróżnicowane pod względem stopnia trudności i sprawności.

Teksty i ćwiczenia to jedynie scenariusze pilotażowe, zawierające propozycje i wskazówki, jak wykorzystać materiał leksykalno-gramatyczny zaproponowany w legendach, natomiast sposób włączenia ćwiczeń językowych o charakterze komunikacyjnym w tok zajęć rozwijających podstawowe umiejętności zależy od inwencji i pomysłu lektora. To lektor sprawdza możliwość podejmowania złożonych działań komunikacyjnych i proponuje podejście zintegrowane przekładające się na lepsze opanowanie języka i efektywniejsze procesy jego akwizycji. Teksty te mogą posłużyć do poznania danego kraju, jego kultury, obyczajów, czyli być skryptem bazowym do rozwijania ciekawości na temat różnych nacji, krajów, obyczajów, wierzeń itp., a jednocześnie do podnoszenia kompetencji lingwistycznych w języku polskim. Mogą być wykorzystywane przez nauczycieli języka polskiego jako obcego w pracy z grupą obcokrajowców w różnym wieku na różnych poziomach samodzielności.

Legнды Starego Kontynentu to inspirująca zabawa słowem i gramatyką języka polskiego, przenoszenie się w inną rzeczywistość kulturową w czasie i przestrzeni. To nie tylko nauka, ale również świetna wycieczka po kulturach, obyczajach, społeczeństwach przeznaczona dla cudzoziemców uczących się języka polskiego w kraju i za granicą, których interesuje aspekt kulturowy i antropologiczny w nauczaniu języka polskiego, eksplikujący historyczną zmienność i etniczną różnorodność kultur we wszystkich przejawach życia.

Książkę tę polecam słuchaczom letnich kursów języka polskiego, słuchaczom kursu przygotowującego do studiów w Polsce, studentom uczącym się języka polskiego na lektoratach oraz studentom polonistyk

zagranicznych, mając nadzieję, że będzie ona pomocna zarówno prowadzącym zajęcia, jak i słuchaczom. Liczę na to, że *Legendy...* będą inspiracją dla glottodydaktyków w pracy z obcokrajowcami w różnym wieku na różnym poziomie znajomości języka. Mam nadzieję, że urozmaicą lekcje języka polskiego nie tylko na Starym Kontynencie, ale i na świecie, ujawniając łańcuch konotacji kulturowych i zachowań kulturowo-komunikacyjnych oraz stosowne działania o charakterze dyskursywnym. Komunikacja poprzez legendy ma charakter dynamiczny, jeśli zaimplikujemy przestrzeń narracji w dalsze działania o charakterze dwustronnym z dwoma aspektami: treściowym i interakcyjnym.

Sądzę, że warto zbudować taki międzykulturowy pomost w pracy z tekstem i nad tekstem, w którym możemy poruszać się dowolnie po wszystkich kontynentach, językach, kulturach. Nie znaczy to, że nie identyfikujemy się z własną kulturą, wręcz przeciwnie – poprzez naszą – poznajemy obce kultury, inne, równie ciekawe i inspirujące.

BIBLIOGRAFIA

Jung C.G., 1997, *Archetypy i symbole*, Warszawa.

Sabela E., 2005, *Wykorzystanie baśni i legend w nauczaniu języka, historii i kultury polskiej*, w: *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*, red. P. Garncarek, Warszawa, s. 294–312.

Szamryk K.K., 2017, *Legendy jako materiał glottodydaktyczny (na przykładzie „Podlaskich opowieści i legend dla obcokrajowców”)*, w: *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego IV*, red. E. Kubicka, M. Berend, M. Rittner, Toruń, s. 395–406.

LINGUOCULTURAL TEXTS IN TEACHING POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

The implication of legends, fairy tales or stories to the teaching of foreign languages is not a new idea: the usefulness of such texts teaching Polish as a foreign language has already been emphasized in the literature of the subject. Researchers point to an important fact that manifests itself in teaching: we teach the language to adults, but we teach them as if they were children. The essential attributes of

the texts in question make us refer to our personality and cultural identity, because fairy tales and legends are deeply rooted in us and co-create an intercultural and intergenerational bridge between the past and the present. They are also the cradle of linguistic and cultural interactions with family, people of the same nationality, but also people from other cultures and languages. These texts show how much we grow into the culture of a given society and adopt traditional patterns of behavior, and hence they prove that the cycle of linguistic and cultural transmission is permanent. The cultural message takes place by introducing young generations to tradition and fundamental values of national, European and world culture.

Key words: legends, project, intercultural, foreign language teaching, teaching Polish